

Μαρία Μενεγάκη - Κιντή

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΥ CHARLES FOURIER

I

Όπως είναι γνωστό, κατά το πρώτο μισό του ΙΘ' αιώνα εμφανίζονται στη γαλλική σκέψη νέες αντιλήψεις σχετικά με το κοινωνικο-οικονομικό σύστημα¹. Οι αντιλήψεις αυτές εκφράζονται κυρίως μέσα στο έργο στοχαστών, οι οποίοι αργότερα θα ονομαστούν ουτοπικοί σοσιαλιστές². Οι κυριότεροι ουτοπικοί σοσιαλιστές στη Γαλλία είναι ο Henri de Saint-Simon και ο Charles Fourier, οι οποίοι, μαζί με τον Άγγλο Owen, θεωρούνται ως οι θεμελιωτές της σοσιαλιστικής ιδεολογίας γενικότερα³.

Οι παραπάνω θεωρητικοί τοποθετούν τα οικονομικά φαινόμενα στο επίκεντρο του στοχασμού τους, ασκούν αυστηρή και συστηματική κριτική στο καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής, το οποίο είχε προκύψει μετά την κατάργηση της φεουδαρχίας και την επικράτηση της οικονομικής ελευθερίας με τη Γαλλική Επανάσταση, και ζητούν οι παραγωγικές λειτουργίες, όπως η γεωργία, το εμπόριο και η βιομηχανία, να οργανωθούν «κοινωνικά»⁴. Ο κάθε ένας όμως απ' αυτούς αντιμετωπίζει το ζήτημα της οικονομικής οργάνωσης από διαφορετική σκοπιά.

Ο Saint-Simon, στραμμένος προς το μέλλον και λαμβάνοντας υπ' όψη το παράδειγμα της βιομηχανικής Αγγλίας, οραματίζεται μια κοινωνία, όπου οι παραγωγικές τάξεις, les «classes industrielles», όπως τις ονομάζει, αποτελούμενες από όλους τους εργαζόμενους είτε

1. Για την ανταπόκριση που βρίσκουν τελευταία οι αντιλήψεις αυτές στην Ελλάδα, βλ. Ανδρέα Παπανδρέου, συνέντευξη στη New York Times, 27.5.1985. Για τη γενικότερη απήχηση τους στην εποχή μας, βλ. Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, λ. Ουτοπικός σοσιαλισμός.

2. Τα πρώτα έργα των στοχαστών αυτών εμφανίζονται ήδη στις αρχές του ΙΘ' αιώνα, αλλά η σκέψη τους συστηματοποιείται μετά την πτώση του Ναπολέοντα, κατά την περίοδο της Παλινόρθωσης. Η λέξη «σοσιαλισμός» καθιερώνεται στο γαλλικό λεξιλόγιο από το 1831 και μετά χάρη στον Pierre Leroux. Γύρω στα 1840 η σοσιαλιστική ιδεολογία γνωρίζει μια πραγματική άνθηση. Βλ. Karl Marx, *Les luttes de classes en France, 1848-1850*, Paris, éditions sociales, 1984, σ. 20.

3. Βλ. Emile Durkheim, *Le socialisme*, Paris, P.U.F., 1971, σ. 45· Gian Mario-Bravo, *Les socialistes avant Marx, I*, Paris, Maspéro, 1979, σ. 8. Βλ. επίσης γενικά γι' αυτό το θέμα, Roger Garaudy, *Les sources françaises du socialisme scientifique*, Paris, Hier et aujourd'hui, 1949.

4. E. Durkheim, ό.π., σ. 222.

πνευματικά είτε χειρωνακτικά, θα εξασφαλίσουν μια αρμονική συμβίωση εξουδετερώνοντας ή εξαλείφοντας τους «κηφήνες», τους πλούσιους γαιοκτήμονες και αριστοκράτες, οι οποίοι μέχρι τη Γαλλική Επανάσταση, αλλά και μετά, αποτελούσαν την άρχουσα τάξη της γαλλικής κοινωνίας⁵.

Αντίθετα ο Fourier βλέπει με εχθρικό μάτι την εκβιομηχάνιση και τις συνέπειές της για τον άνθρωπο και το φυσικό περιβάλλον⁶ και προτείνει τη δημιουργία οικονομικών μονάδων, που ονομάζει φάλαγγες, με βάση την αγροτική οικονομία. Η βιομηχανία δεν θα υπάρχει στο σύστημα αυτό παρά όσο είναι απαραίτητη για την εξασφάλιση των αναγκών επιβίωσης του ανθρώπου, και σε άμεσο συνδυασμό με τη γεωργική παραγωγή (π.χ. κονσερβοποιία, βαμβακοβιομηχανία, κ.λπ.)⁷.

5. Το 1818 ο Saint-Simon δημοσιεύει την περίφημη «Παραβολή» του (Parabole) όπου εξαιρεί τη χρησιμότητα της επιστήμης, των τεχνών και της εργασίας γενικά ενάντια στη θλαθερότητα της αριστοκρατίας: Εάν η Γαλλία, γράφει, έχανε ξαφνικά τους 50 ευφυέστερους ανθρώπους που διαθέτει στους τομείς των επιστημών, των τεχνών και των Καλών Τεχνών, θα γινόταν αμέσως ένα άψυχο σώμα, θα έπεφτε σε κατάσταση κατωτερότητας απέναντι στα άλλα αντίζηλα κράτη, και μόνο μετά από μια γενιά θα μπορούσε ίσως ν' αποκαταστήσει την απώλεια αυτή.

Εάν πάλι έχανε τους πρίγκηπες, τους μεγάλους αξιωματούχους του Στέματος, τους επισκόπους, στρατάρχες, νομάρχες, τους 10 χιλιάδες πιο πλούσιους γαιοκτήμονες που ζουν αριστοκρατικά (αργόσχολα), η απώλεια αυτή των 30 χιλ. ατόμων, που θεωρούνται οι σπουδαιότεροι της Γαλλίας, καμμία βλάβη δεν θα προκαλούσε στο γαλλικό κράτος, αντίθετα μάλιστα η χώρα θα λυτρωνόταν από τα πιο ζημιογόνα στοιχεία της. Βλ. Saint-Simon, *Textes choisis*, Paris, Éditions Sociales, 1969, σ. 108 επ.

6. Βλ. Jacqueline Russ, *La pensée des précurseurs de Marx*, Paris, Bordas, 1973, σ. 97, passim.

7. Ο Fourier θεωρείται σήμερα ως ένας από τους προδρόμους της συνεταιριστικής ιδέας. Βλ. Παρμενίωνα Αθδελίδη, *Ο συνεταιρισμός και ο μαρξισμός*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1981, σ. 23, 28 επ. Η συνεταιριστική ιδέα όμως δεν αποτελεί γι' αυτόν μία σύμπραξη οικονομικών συμφερόντων. Η «harmonie sociétaire», όπως την οραματίζεται ο Fourier, είναι μια «αγροτική και οικιακή μονάδα», η οποία δεν αποβλέπει μόνο στη συνένωση περιουσιών και εργασίας ενός αριθμού ανόμοιων οικονομικά οικογενειών, αλλά και στην συνένωση και ανάπτυξη όλων των τάσεων (πάθη, χαρακτήρες, προτιμήσεις, ένστικτα) που ενυπάρχουν στα άτομα, σε αρμονία με το σύνολο.

Στο κοινωνικό σύστημα του Fourier οι «κοινωνικές τάξεις» ή καλύτερα οι «οικονομικές διαφορές» (ο ίδιος χρησιμοποιεί τον όρο «classes de fortune») δεν καταργούνται. Αντίθετα μάλιστα ο Fourier θεωρεί αυτές τις διαφορές αναγκαίες: Η «συνεταιριστική κοινωνία», γράφει, «δεν δέχεται καθόλου ισότητα». (Βλ. Charles Fourier, *le nouveau monde industriel et sociétaire*, Paris, Flammarion, 1973, σ. 41). Μάλιστα την οικονομική ανισότητα την εξομοιώνει με τις ανομοιότητες χαρακτήρων, προτιμήσεων, ένστικτων που από τη φύση χαρακτηρίζουν τους ανθρώπους (αυτόθι, σ. 42, 375).

Η συνεταιριστική μονάδα που θ' αποτελεί το πρωτοκύτταρο της παγκόσμιας οργάνωσης θα είναι μία συνένωση 1800 ατόμων τα οποία θ' αποτελούν τη «φάλαγγα» (phalange). Όταν ο πληθυσμός της γης θα συμπληρωθεί φτάνοντας τα 5 δισεκατομμύρια, οι φάλαγγες της γήινης σφαίρας θα ανέρχονται σε 3 εκατομμύρια. Έτσι θα οδηγηθούμε στην παγκόσμια ενότητα και αρμονία. Νόμοι, ηθικές επιταγές, καταστολή δεν θα έχουν θέση σ' αυτή την κοινωνία.

Και ο Saint-Simon και ο Fourier, καθώς και οι οπαδοί τους, στα συστήματα που προτείνουν, χωρίς να καταργούν την ατομική ιδιοκτησία, «ιερή και απαραβίαστη» σύμφωνα με τις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης⁸, προσπαθούν να εξισορροπήσουν τη διαφορά ανάμεσα στο κεφάλαιο, την εργασία και το πνεύμα, αυτό που ο Fourier ονομάζει «talent» (ταλέντο, επινοητικότητα). Και οι δύο αποβλέπουν στην κατάργηση του κράτους, στην κατάργηση της μισθωτής εργασίας, στη μείωση του ρόλου του χρήματος, στη βαθμιαία μείωση της ανισότητας μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και στην ειρηνική τους συνύπαρξη, καθώς επίσης και στην κατάργηση της αντίθεσης ανάμεσα στην πόλη και στην ύπαιθρο.

Οι πρώτοι αυτοί σοσιαλιστές ονομάστηκαν ουτοπικοί από τους Marx και Engels, διότι, κατ' αυτούς, οι θεωρίες τους απορρέουν από ένα ιδεατό σύστημα περισσότερο, παρά από την ανάλυση της οικονομικής πραγματικότητας⁹. Ουτοπικοί θεωρήθηκαν επίσης από τον τρόπο με τον οποίο πίστευαν ότι θα επικρατήσουν οι ιδέες τους. Ο Saint-Simon και ο Fourier βλέποντας ότι οι πολιτικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν με την Γαλλική Επανάσταση δεν έφεραν την αρμονική και ευτυχισμένη κοινωνία, αλλά μία κοινωνία αλληλοσπαραγμού και εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο¹⁰, περιφρονούν την πολιτική και θεωρούν κατάλληλο για την εφαρμογή του συστήματός τους οποιοδήποτε πολιτικό καθεστώς, είτε προσωπικό είτε αντιπροσωπευτικό. Επίσης έχοντας πρόσφατες τις εθνικές και προσωπικές εμπειρίες της ταραγμένης αυτής περιόδου¹¹, καταδικάζουν το βίαιο τρόπο

Ο ρόλος του χρήματος μειώνεται αισθητά, χωρίς βέβαια να καταργείται: όχι μόνο η κοινότητα θα φροντίζει για τις βασικές ανάγκες των μελών της (στέγη, διατροφή, ένδυση, παιδεία), αλλά και πολλές συναλλαγές ανάμεσα στις «φάλαγγες» θα γίνονται με το προκαπιταλιστικό σύστημα, σε είδος.

Εκείνο που δείχνει τον ουτοπικό, αλλά και βαθειά ανθρωπιστικό χαρακτήρα της σκέψης του Fourier είναι ότι όχι μόνο δεν μιλάει για επανάσταση και βίαιο τρόπο επιβολής του συστήματός του, αλλ' απορρίπτει οποιοδήποτε εξαναγκασμό, ο οποίος θ' αποτελούσε ακριβώς το στοιχείο αποτυχίας της «αρμονικής» κοινωνίας του. Με την αισιοδοξία που είναι διάχυτη στο έργο του, πιστεύει ότι αρκεί να δημιουργηθεί μία και μόνο «δοκιμαστική φάλαγγα» από κάποιον ή κάποια μαϊκήνα, για να πεισθούν όλα τα άτομα, όλοι οι λαοί, όλες οι φυλές να ενταχθούν, με τη θέλησή τους, στο σύστημα της «συνεταιριστικής αρμονίας» (*harmonie sociétaire*).

8. Βλ. άρθρα 2, 17 της Διακήρυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη.

9. Βλ. Friedrich Engels, *Socialisme utopique et socialisme scientifique*, Paris, Editions sociales, 1963. Ο όρος όμως δεν γίνεται δεκτός απ' όλους τους σύγχρονους μελετητές, πρβλ. Gian Mario Bravo, ό.π. σ. 6. Συχνά προτιμάται ο όρος «ρομαντικοί» σοσιαλιστές, βλ. Alexandrian, *Le socialisme romantique*, Paris, Seuil, 1879· Α. Παπανδρέου, ό.π.

10. Η έκφραση ανήκει στο Saint-Simon.

11. Και οι δύο φυλακίστηκαν το 1793, κατά την περίοδο της «τρομοκρατίας» για οικονομικές ατασθαλίες. Βλ. μεταξύ άλλων, Gian Mario Bravo, ό.π., σ. 80, 101· Dominique Desanti, *Les socialistes de l'utopie*, Paris, Payot, 1970, σ. 137.

επιβολής των ιδεών τους, την επανάσταση, και επαφίενται αποκλειστικά στην ελπίδα της πειθούς βασισμένης στην αισιόδοξη άποψη που χαρακτηρίζει όλους τους πνευματικούς ανθρώπους του ΙΘ' αιώνα, ότι η αλήθεια έχει τη δύναμη από μόνη της να επικρατήσει¹².

Οι πρόδρομοι αυτοί του «επιστημονικού σοσιαλισμού» δεν περιορίζονται μόνο στο θέμα της οικονομικής οργάνωσης της κοινωνίας. Το ενδιαφέρον τους απλώνεται σε όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής, στην τέχνη, στη θρησκεία, στην ηθική, στην οικογένεια, στο γάμο. Αναζητώντας και αυτοί, όπως οι φιλόσοφοι του διαφωτισμού, την «εγκόσμια ευτυχία»¹³, μελετούν τον άνθρωπο στο σύνολό του (l'homme total), από τη γέννηση μέχρι το θάνατο, με όλα τα ένστικτα, τα «πάθη» που του έχει δώσει η φύση, και προτείνουν τρόπους απελευθέρωσης από τα δεσμά που του έχουν χαλκέψει όχι μόνο η οικονομική καχεξία, βασικός παράγοντας εκμηδενισμού του ατόμου, αλλά και οι κρατούσες ηθικές αντιλήψεις, καθώς και η νομοθεσία, η οποία εμπνέεται από αυτές και συνάμα τις διαιωνίζει.

Τη συστηματικότερη κριτική στο σύστημα αξιών της αστικής κοινωνίας του ΙΘ' αιώνα την οφείλουμε στον Charles Fourier. Στη μελέτη αυτή θα εξετάσουμε ειδικότερα τις θεωρίες του Γάλλου στοχαστή σχετικά με το θεσμό του γάμου και της οικογένειας.

II

1. Πριν εξετάσουμε τις θεωρίες του Fourier για το γάμο και την οικογένεια, θεωρούμε χρήσιμο να προσδιορίσουμε δύο βασικές έννοιες στο λεξιλόγιο του συγγραφέα: την έννοια Πολιτισμός και την έννοια Αρμονία.

Στην κοσμοθεωρία του Fourier, Πολιτισμός (Civilisation) είναι ένα στάδιο στην εξέλιξη της ανθρωπότητας¹⁴, όχι όμως και το τελευταίο. Αντιστοιχεί με την εγκαθίδρυση της αστικής κοινωνίας που αρχίζει από τον ΙΣΤ' αιώνα και θριαμβεύει με την Επανάσταση του 1789. Ο Fourier εξετάζει τον Πολιτισμό, για πρώτη φορά, όπως ο ίδιος τονίζει,

12. Βλ. Jean-Christian Petitfils, *Les socialismes utopiques*, Paris, P.U.F., 1977, σ. 12- Alexandrian, ό.π., σ. 26- Karl Marx, *La guerre civile en France, 1871*, Paris, 'Editions sociales, 1972, σ. 225: «Ils (les utopistes) essayaient de pallier les conditions historiques du mouvement par des tableaux et des plans chimériques d'une nouvelle société; en propager l'idée leur paraissait le véritable moyen de salut».

13. Όπως παρατηρεί ο Saint-Simon (ό.π., σ. 170) η ιδέα ότι η ζωή πάνω στη γη δεν είναι παρά ένα πέρασμα για τη μέλλουσα ζωή εξακολουθούσε στο ΙΘ' αιώνα ν' αποτελεί τη βάση της παιδείας στους πιο πολιτισμένους λαούς της Ευρώπης.

14. Τα προηγούμενα στάδια τα ονομάζει: Sauvagerie, Patriarcat, Barbarie.

με απόλυτη αμφισβήτηση (*doute absolu*): διαφωνεί ριζικά με τους «Φιλοσόφους»¹⁵, οι οποίοι πίστευαν ότι με την απεριόριστη εξέλιξη του πολιτισμού (*perfectibilité infinie*), δηλαδή του υπάρχοντος κοινωνικο-οικονομικού συστήματος και των ηθικών αξιών που το συνοδεύουν, η ανθρωπότητα θα φτάσει στο ύψιστο σημείο τελειότητας. Στα μάτια του ο «πολιτισμός» είναι η περίοδος της αναρχίας, της ανισότητας, του αλληλοσπαραγμού, της καταπίεσης του ανθρώπου γενικά, είναι, όπως λέει χαρακτηριστικά, «ο κόσμος από την ανάποδη» (*le monde à rebours*)¹⁶.

Μετά από μία μεταβατική φάση (*garantisme*), η ανθρωπότητα πρέπει να περάσει, κατά τον Fourier, στην κοινωνία του μέλλοντος, την «Αρμονία» (*Harmonie*), ύψιστο στάδιο εξέλιξης: εδώ οι άνθρωποι θα ζουν και θα εργάζονται σε συνεταιριστική βάση, οργανωμένοι σε ομάδες ανάλογα με τα «πάθη», τις «ορμές», τις κλίσεις τους. Αυτός θα γενικά, είναι, όπως λέει χαρακτηριστικά, «ο κόσμος από την ανάποδη» (*le monde à droit sens*). Μέσα στη νέα αυτή οργάνωση δεν θ' αλλάξουν μόνο οι οικονομικές σχέσεις αλλά και οι κοινωνικοί θεσμοί, οι οποίοι στον «πολιτισμό» όντας αντίθετοι με τη φύση αποτελούν παράγοντα υποκρισίας, παραβίασης των κανόνων και κάθε είδους διαστροφής.

2. Ερχόμαστε τώρα στις θεωρίες του Fourier για το γάμο και την οικογένεια. Κατά τον ΙΘ' αιώνα ο γάμος είναι η αναγνωρισμένη από το νόμο μορφή συμβίωσης του ζευγαριού¹⁷. Η λειτουργία της οικογένειας, αυστηρά πατριαρχική, ρυθμίζεται από τον Αστικό Κώδικα του Ναπολέοντα¹⁸.

Ο Fourier ασκεί αυστηρή κριτική κατά του τρόπου που λειτουργούσε τότε ο γάμος και η οικογένεια. Κατ' αρχήν τονίζει τον καταπιεστικό χαρακτήρα του σχήματος του συζυγικού ζευγαριού, το οποίο θεωρεί αντίθετο προς τη φύση του ανθρώπου.

Το συζυγικό ζευγάρι, το οποίο αποτελεί το θεμέλιο του όλου κοινωνικού οικοδομήματος¹⁹, είναι «επίπλαστο» (*faux*), λόγω του

15. Βλ. Charles Fourier, *Théorie des quatre mouvements et des destinées générales*, Oeuvres complètes, I, Paris, Anthopos, 1971, σ. 2 επ. Ο ίδιος ο Fourier δεν θεωρούσε τον εαυτό του ούτε φιλόσοφο ούτε συγγραφέα, αλλά «εφευρέτη» μιας κοινωνικής θεωρίας.

16. *Le nouveau monde industriel et sociétaire*, Paris, Flammarion, 1973, σ. 302.

17. Στην πράξη, η μορφή της ελεύθερης συμβίωσης (*concubinage*) ήταν αρκετά διαδεδομένη, κυρίως ανάμεσα στους εργάτες της βιομηχανίας, για λόγους οικονομικούς και πρακτικούς. Friedrich Engels, Karl Marx, *Les Utopistes*, Paris, Maspéro, 1976, σ. 77.

18. Ο Αστικός ή Ναπολεόντειος Κώδικας, καταστατικός χάρτης της νέας κοινωνίας που προήλθε από τη Γαλλική Επανάσταση, είχε αρχίσει να συντάσσεται από το 1791 και ολοκληρώθηκε το 1804. Ο Ναπολέοντας συνέβαλε προσωπικά στη σύνταξη του μέρους που αφορά το «οικογενειακό δίκαιο». Απέρριψε όλες τις περί «ισότητας» αρχές και του έδωσε αυστηρά πατριαρχικό χαρακτήρα. Βλ. Jacques Godechot, *Les institutions de la France sous la Révolution et l'Empire*, Paris, P.U.F., 1968, σ. 693 επ.

19. *Le nouveau monde amoureux*, Genève, Slatkine Reprints, 1979, σ. 325.

περιορισμού του σε δύο άτομα, την ολιγαριθμότερη συνένωση ανθρώπων που μπορεί να φανταστεί κανείς· πράγμα που καθιστά αδύνατη την «εναρμόνιση» των τάσεων (κλίσεων) και δημιουργεί συγκρούσεις μεταξύ των δύο μερών: «Οι πολιτισμένοι, γράφει, διάλεξαν για βάση του κοινωνικού τους συστήματος μία ομάδα αντίθετη προς τη φύση: το συζυγικό ζευγάρι, ομάδα επίπλαστη από τον αριθμό που περιορίζεται σε δύο, από την έλλειψη ελευθερίας, και από τις διαφορές προτιμήσεων που ξεσπούν από την πρώτη μέρα»²⁰.

Ο Fourier καυτηριάζει αμείλικτα την κοινωνική και θρησκευτική υποκρισία που επικροτούν και καθαγιαίνουν την αναγκαστική συνένωση δύο ατόμων (και ο καταναγκασμός, όπως ορθά παρατηρεί, ίσχυε κατά κανόνα για όλες τις κοινωνικές τάξεις), όπου αγνοούνται και καταπατιούνται τα συναισθήματα για να θριαμβώσει το υλικό συμφέρον, η πρώτη αξία της αστικής κοινωνίας. Ο γάμος είναι, στα μάτια του, η νομοποίηση του βιασμού και της κτηνώδους ηδονής (*viol et plaisir brute*). Όταν μια νέα κοπέλα, γράφει με τη χαρακτηριστική σατυρική του διάθεση²¹, κάτω από την πίεση της οικογένειάς της, σύρεται στο βωμό ενώ αγαπάει αλλού, ο γάμος της είναι πασιφανής εξαναγκασμός· και όμως, η εκπαρθένευσή της, καθαρή ασέλγεια, καθαρός βιασμός, θεωρείται ηθική και ιερή στα μάτια του νόμου και της θρησκείας²².

Αλλά εκείνο που ο Φουριέ θεωρεί ως το πλέον «αφύσικο», το πλέον αντίθετο προς τα ανθρώπινα πάθη και ένστικτα, είναι η «αποκλειστικότητα» και το ακατάλυτο του γάμου²³, που έχει σαν συνέπεια τον εξοστρακισμό του έρωτα. Ο «αιώνιος δεσμός» έχει επινοηθεί, λέει, για τη δυστυχία ανδρών και γυναικών: «*est-il un jeu de hasard plus effrayant que celui d'un lien exclusif, indissoluble, dans lequel on joue aux dés le bonheur et le malheur de sa vie, par le risque d'incompatibilité de caractères?*»²⁴ και αναρωτιέται, πως οι σοφοί, οι οποίοι διατείνονται ότι

20 «Les civilisés (...) ont choisi pour pivot de leur système social un groupe essentiellement faux; c'est le couple conjugal, groupe faux par le nombre borné à deux, faux par l'absence de liberté, et faux par les divergences ou dissidences de goûts, qui éclatent dès le premier jour...» (*Le nouveau monde industriel et sociétaire*, σ. 99).

21. Ο Fourier θεωρείται ως ένας από τους μεγάλους Γάλλους σατυρικούς. Βλ. A. Breton, *Anthologie de l'humour noir*, Paris, Pauvert 1966, σ. 86.

22. *Le nouveau monde amoureux*, σ. 71 επ.

23. Το διαζύγιο, το οποίο είχε καθιερωθεί στη Γαλλία με τον Αστικό Κώδικα, καταργήθηκε μετά την επάνοδο της Μοναρχίας, το 1816.

24. *Théorie de l'unité universelle ou Traité de l'association domestique agricole, Oeuvres complètes*, IV, σ. 70. Με πολύ χιούμορ ο Fourier περιγράφει πως οι σύζυγοι στον «πολιτισμό» αναζητούν τον έρωτα έξω από την ανία του γάμου: μέσ' από τη λογοτεχνία, το θέατρο και την πραγματικότητα έχει απαριθμήσει 64 είδη συζυγικής απιστίας. Βλ. *Oeuvres complètes*, XI, vol. III, σ. 254 επ.: πρβλ. René Maublanc, *Hiérarchie du cocuage*, Paris, 1924· A. Breton, *Anthologie de l'humour noir*, σ. 95-96.

μελετούν τη φύση και την αλήθεια, μπορούν να παραγνωρίζουν την πείρα των αιώνων, τους χρησμούς της φύσης, και να θέτουν σε αμφισβήτηση την «κρυφή εξέγερση του ανθρώπινου γένους ενάντια σε κάθε νομοθεσία που θ' απαιτήσει από αυτό την αιώνια ερωτική πίστη»²⁵. Η «ελευθερία» γενικά είναι για το Fourier νεκρό γράμμα χωρίς την ερωτική απελευθέρωση²⁶.

Όσον αφορά την οικογένεια στο σύνολό της, κατά το Fourier δεν υπάρχει τίποτα περισσότερο ανιαρό και πληκτικό από τη μονοτονία της οικογενειακής ζωής, όπου οι moralistes τοποθετούν την ευτυχία. Γι' αυτό τα άτομα βρίσκουν τη χαρά, στιγμιαία, μόνο εάν καταφύγουν σε ευρύτερους φιλικούς κύκλους ή και σε ερωτικές ομάδες, ανάλογα με τις ηθικές τους αντιλήψεις²⁷.

Άλλο βασικό μειονέκτημα της οικογενειακής ομάδας είναι, κατά την άποψη του Γάλλου στοχαστή, η έλλειψη ελευθερίας επιλογής· μπορεί κανείς όσο θέλει ν' αλλάξει φίλους, εραστές, συνεταίρους, αλλά τίποτε δεν μπορεί ν' αλλάξει το δεσμό του αίματος: είναι ακατάλυτος, αντίθετος προς την ελεύθερη επιλογή²⁸.

Παραπέρα ο Fourier επισημαίνει τον αντικοινωνικό και αντιοικονομικό ρόλο της οικογένειας, εφόσον πρόκειται για ένα μικρό εγωιστικό σύνολο, όπου ο πατέρας αναγκάζεται να θυσιάζει την κοινωνία στην οικογένειά του και πιστεύει ότι όλα επιτρέπονται για το συμφέρον της γυναίκας του και των παιδιών του²⁹. Πρόκειται για μια διαρκή κατάσταση μάχης: «La Civilisation [...] établit l'homme en état de guerre avec tous ses semblables et fait de chaque famille un ennemi secret de toutes les autres familles»³⁰, λέει επιγραμματικά.

Αλλά και όσον αφορά την ανάπτυξη της οικονομίας, η ελάχιστη αυτή μονάδα είναι αιτία σπατάλης ενέργειας και πρώτων υλών. Εάν συνενώνονταν οι μικρές οικογενειακές μονάδες σε μία μεγάλη ένωση, λέει ο Fourier, θα χρειαζόταν το ένα εκατοστό σε μηχανήματα και χειριστές τους απ' ό,τι στα χωριστά νοικοκυριά. Για παράδειγμα, πολύ ελκυστικό για το γυναικείο φύλο, αναφέρει ότι στη φάλαγγα 4-5 κουζίνες εξοπλισμένες με όλα τα κατάλληλα μηχανήματα, που λείπουν εξ άλλου από τα περισσότερα σπίτια, θ' αρκούσαν για ν' αντικαταστήσουν τρακόσιες ξεχωριστές κουζίνες, και αντί για τριακό-

25. *Le nouveau monde amoureux*, σ. 235.

26. Πρβλ. Simone Debout-Oleszkiewicz, *Théorie des quatre mouvements*, I, Introduction, σ. XX.

27. *Oeuvres complètes*, X, Vol. IV, σ. 64.

28. *Le nouveau monde industriel et sociétaire*, σ. 316.

29. Ο.π., σ. 138. Βλ. και σ. 314 επ.: «Du germe de discorde oénérale ou lien de famille en mode simple».

30. *Théorie de l'unité universelle...*, *Oeuvres complètes*, V, σ. 284.

σιες νοικοκυρές, οι οποίες θ' αποδίδονταν απερίσπαστες στην παραγωγή, δέκα ειδικευμένα πρόσωπα θα ετοίμαζαν φαγητά ανάλογα με τις 4-5 οικονομικές τάξεις της φάλαγγας.

Μ' αυτό τον τόσο απλό τρόπο, υποστηρίζει ο Fourier, και ο λαός θα έτρωγε καλά ξοδεύοντας λιγότερα απ' ό,τι σήμερα για να ζει αξιοθρήνητα, και η εξοικονόμηση σε καύσιμα θα ήταν ανυπολόγιστη, και θα εξασφαλιζόταν η αποκατάσταση των δασών και του περιβάλλοντος πολύ καλύτερα απ' ό,τι θα το πετύχαιναν εκατό δασικοί κώδικες ανεφάρμοστοι³¹.

Ο Fourier στη φάλαγγα διατηρεί το γάμο, τουλάχιστον κατά το μεταβατικό στάδιο. Πιστεύει, αντίθετα προς τον Owen, ότι παρά τα μειονεκτήματά του, δεν πρέπει να καταργηθεί αμέσως³², αλλά να μεταρρυθμιστεί σταδιακά και να πάρει μια νέα φυσιογνωμία σύμφωνα με τη νέα κοινωνικο-οικονομική οργάνωση³³. Ακόμη και όταν αργότερα θα καθιερωθεί η «ερωτική ελευθερία» και η «ελεύθερη πατρότητα», τίποτε δεν θα εμποδίζει δύο ανθρώπους που θα ταιριάζουν ιδιαίτερα να ζουν σαν ζευγάρι³⁴.

Όσο για την οικογένεια, ο Fourier αποβλέπει στην κατάργησή της, όπως και οι περισσότεροι ουτοπικοί σοσιαλιστές της εποχής³⁵.

Η διάλυση της οικογένειας ή μάλλον η «απορρόφησή» της (absorption) μέσα στη συνεταιριστική κοινωνία της φάλαγγας θα γίνει σταδιακά. Ο Fourier προβλέπει ένα μεταβατικό στάδιο μισού αιώνα μέχρις ότου γίνει δυνατή η πλήρης διάλυση της οικογένειας, η κατάργηση του γάμου και η αντικατάστασή τους με την οργάνωση της «ερωτικής ελευθερίας» και της «ελεύθερης πατρότητας»³⁶.

Είναι ενδιαφέρον ότι κατά το μεταβατικό αυτό διάστημα, μέσα στο υπάρχον οικογενειακό σχήμα, προτείνονται τρόποι απελευθέρωσης

31. *Le nouveau monde industriel et sociétaire*, σ. 41. Οι ιδέες αυτές του Fourier επέδρασαν ασφαλώς στη διαμόρφωση ορισμένων σημερινών θεσμών, όπως οι καντίνες στους χώρους εργασίας.

32. Ο Owen είχε ταχθεί υπέρ της άμεσης κατάργησης του γάμου.

33. Ο.π., σ. 200, 542. Στην Αρμονία η ερωτική απόλαυση καθώς και η αναπαραγωγή του είδους θ' αποσυνδεθούν από το γάμο. Θεωρεί μάλιστα ο Fourier το γάμο χρήσιμο στην προχωρημένη ηλικία, όταν οι ορμές έχουν κατασιγάσει και οι άνθρωποι έχουν περισσότερη ανάγκη από στοργή: «C'est une retraite du monde, un lien de raison fait pour les gens âgés et non pour la jeunesse» (*Théorie des quatre mouvements*, I, σ. 141). Την ιδέα αυτή θα διατυπώσει αργότερα και ο Léon Blum στο έργο του *Du mariage*.

34. Ο.π., σ. 113.

35. Πρβλ. Engels-Marx, ό.π., σ. 95.

36. *Le nouveau monde industriel et sociétaire*, σ. 344. Με τις εκφράσεις αυτές ο Fourier εννοεί τον πολυγαμικό έρωτα και, κατά συνέπεια, την αποσύνδεση της τεκνοποίησης από την ερωτική απόλαυση.

όλων των μελών της οικογένειας, η οποία αποβαίνει προς όφελος και των ίδιων των ανδρών.

Το περισσότερο καταπιεσμένο και αδύνατο μέρος της οικογένειας είναι τα παιδιά. Ο Fourier προτείνει μια ριζική λύση στο πρόβλημα αυτό: την οικονομική χειραφέτηση των παιδιών από τριών χρόνων και πάνω. Στην Αρμονία ο πατέρας θα είναι απαλλαγμένος από το δυσβάσταχτο φορτίο της συντήρησης γυναίκας και παιδιών. Όλα τα μέλη της φάλαγγας, άνδρες, γυναίκες, παιδιά³⁷, θα έχουν απασχόληση στις διάφορες δραστηριότητες σύμφωνα με τις ικανότητες και τις προτιμήσεις τους, και θα συμμετέχουν στα κέρδη αναλογικά.

Η οικονομική εξάρτηση των μελών της οικογένειας, πραγματική τυραννία κατά το Fourier, είναι απαράδεκτη στο συνεταιρικό καθεστώς. Στην κατανομή των αγαθών η φάλαγγα δεν γνωρίζει ποτέ οικογένειες, αλλά μόνο άτομα. Ο άνδρας δεν δικαιούται να διαπραγματεύεται για τη γυναίκα και τα παιδιά του. Όσο για τα παιδιά κάτω των τριών ετών, τα οποία δεν κερδίζουν ακόμη τη ζωή τους, αυτά τ' αναλαμβάνει η φάλαγγα, εάν ανήκουν στη φτωχή τάξη³⁸. Επίσης, ο πατέρας απαλλάσσεται από την διαπαιδαγώγηση και γενικά τη μόρφωση των παιδιών, αφού αυτή ανατίθεται σε ειδικές ομάδες. Έτσι δεν υπάρχει πλέον κανένας λόγος για να διατηρηθεί ο ακατάλυτος χαρακτήρας του γάμου.

Μια άλλη λύση που προτείνει ο Fourier για την εξαφάνιση (absorption) του αντικοινωνικού χαρακτήρα της οικογένειας κατά το μεταβατικό στάδιο, είναι η διεύρυνσή της σε τέτοιο βαθμό ώστε το συμφέρον της οικογένειας να συμπίπτει κάποτε με εκείνο του συνόλου. Όχι μόνο καταργεί τη διάκριση ανάμεσα στα «νόμιμα» και «νόθα» τέκνα, αλλά προσθέτει στα «εξ αίματος» και τα «θετά», τα οποία επιλέγονται σύμφωνα με αυτό που θα ονομάζαμε σήμερα «εκλεκτική συγγένεια». Όπως σωστά παρατηρεί ο Fourier, μπορεί κανείς να βρει συνεχιστή του έργου του, πνευματικό του κληρονόμο, έξω από τα φυσικά παιδιά του, τα οποία συχνά δεν ενδιαφέρονται να συνεχίσουν το επαγγελματικό έργο του πατέρα³⁹.

37. Είναι γνωστό ότι κατά τον 10^ο αιώνα, τα παιδιά των οικονομικά ασθενέστερων τάξεων δούλευαν από ηλικία 2-3 χρόνων. Ο Fourier δεν βλέπει με κακό μάτι την παιδική απασχόληση· αντίθετα μάλιστα, την επεκτείνει σε όλες τις οικονομικές τάξεις φροντίζοντας όμως να είναι σύμφωνη με την ηλικία των παιδιών, καθώς και με τις ιδιαίτερες προτιμήσεις τους.

38. Ο.π., σ. 149.

39. Ο Fourier παρατηρεί με οξυδέρκεια ότι συχνά η αγάπη του πατέρα προς τα παιδιά είναι τριπλάσια από εκείνη των παιδιών προς τον πατέρα. Για να εξισορροπηθεί αυτή η δυσαρμονία, επινοεί τον θεσμό των θετών παιδιών, τα οποία συνδέθηκαν μαζί του στις διάφορες ομάδες (*séries passionnelles*) της φάλαγγας όπου υπήρξαν μαθητές του. Όταν οραματίζεται ο Fourier, μετά από 3-4 αιώνες αρμονίας, ο οικογενειακός δεσμός θα έχει ανυψωθεί από τον «απλό» στο «σύνθετο» τρόπο και από τον καταναγκαστικό

Αυτός ο τρόπος, ευεργετικός και για τα παιδιά, διότι συντελεί ώστε να ξεφεύγουν αυτά από το μοναδικό πρότυπο του πατέρα και το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, βασικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης οικογένειας⁴⁰, θα οδηγήσει τελικά στο «συγκερασμό» της οικογένειας και του κράτους, στη βαθμιαία «απορρόφηση» (absorption) του «πνεύματος της οικογένειας» (esprit de famille) μέσα στις πολυάριθμες διακλαδώσεις της⁴¹.

III

Από όσα εκθέσαμε παραπάνω, φαίνεται ότι ο Fourier επιδιώκει το μετασχηματισμό της κοινωνίας, όχι μόνο με οικονομικές μεταρρυθμίσεις, αλλά και μέσ' από την αλλαγή του θεσμού της οικογένειας, δηλαδή με την αλλαγή του ρόλου των μελών της μέσα στη νέα «συνεταιριστική» κοινωνία, την οποία ο ίδιος οραματίζεται.

Οι σύγχρονοί του κατάλαβαν πόσο αλληλένδετες ήταν μέσα στο σύστημα του Fourier οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές; Φαίνεται πως όχι. Οι οπαδοί του, οι Φουριεριστές, στην προσπάθειά τους να προσελκύσουν όσο το δυνατόν περισσότερους «αστούς» στην ιδεολογία τους, ελογόκριναν τις θεωρίες του δασκάλου για το γάμο και τον έρωτα, για να μην τρομάξουν τους «καλώς σκεπτόμενους»⁴². Έτσι στην εποχή του ο Fourier ήταν γνωστός κυρίως ως θεμελιωτής της συνεταιριστικής ιδέας. Ακόμη και ο Stendhal, συγγραφέας του *De l'Amour*, όταν εκφράζει το θαυμασμό του για τον «υπέροχο οραματιστή» (sublime rêveur), δεν αναφέρεται στις ιδέες του φιλοσόφου για το γάμο και τον έρωτα, αλλά στη «μεγάλη λέξη» Association που πρώτος αυτός επρόφερε⁴³.

Ανάλογη είναι και η στάση των πρώτων μελετητών του έργου του Fourier⁴⁴. Προσπαθούν να αντιπαρέλθουν το νέο κώδικα αξιών του στοχαστή, ως ανάξιο λόγου και ως απόρροια κάποιας σχιζοφρένειας ή το λιγότερο «γεροντοπαληκαρίστικης παραξενιάς»⁴⁵.

στον ελεύθερο, κάθε γέροντας θα έχει συνολικά (φυσικά, θετά παιδιά, εξ αγχιστίας, εγγόνια, δυσέγγονα, κ.λπ.) περισσότερους από 300 κατιόντες απογόνους. Ολόκληρη η φάλαγγα δεν θα είναι πια παρά μία μεγάλη οικογένεια!

40. Βλ. Simone Debout-Oleszkiewicz, *Le nouveau monde amoureux*, Préface, σ. LXVII.

41. *Le nouveau monde industriel et sociétaire*, σ. 387.

42. Πρβλ. «Préface» στην έκδοση των έργων του Fourier το 1841 και «Avertissement» για το 6^ο μέρος της *Théorie des quatre mouvements*, *Oeuvres complètes*, I, σ. XXX, 103 επ.

43. Stendhal, *Mémoires d'un touriste*, II, Paris, Maspéro, 1981, σ. 336-337.

44. Βλ. Simone Debout-Oleszkiewicz, *Le nouveau monde amoureux*, Préface, σ. XX επ.

45. Βλ. Maxime Leroy, *Histoire des idées sociales en France*, II, Paris, Gallimard, 1962, σ.

Στον αιώνα μας, η κρίση του πολιτισμού μας κατά την περίοδο του μεσοπολέμου φέρνει στο προσκήνιο τη σκέψη του Fourier. Ο André Breton στην Ωδή του στο Charles Fourier γράφει πόσο «στιγματισμένος» είναι ακόμη ο Πολιτισμός μας, πόσο μακριά από τις απολαύσεις που ονειρευόταν για το ανθρώπινο γένος ο «μεγάλος οραματιστής», αλλά και πόσο αισιοδοξεί για τη μελλοντική δικαίωσή του:

«Mais en regardant d'arrière en avant on a l'impression que les *parcours de bonheur* sont de plus en plus clairssemés.

Indigence fourberie oppression carnage ce sont toujours les mêmes maux dont tu as marqué la civilisation au fer rouge.

Fourier on s'est moqué mais il faudra bien qu'on tâte un jour bon gré mal gré de ton remède»⁴⁶.

Κατά την «Επανάσταση του Μάη» του 1968, η γαλλική νεολαία αμφισβητώντας τις αστικές αξίες, συνέδεσε το αίτημα για περισσότερη ερωτική ελευθερία⁴⁷ με τις ιδέες του Fourier. Τότε είδε το φως της δημοσιότητας, 130 χρόνια μετά το θάνατό του και 150 χρόνια από τότε που γράφτηκε, και το βασικό του έργο «Le nouveau monde amoureux».

Η επαναφορά στην επικαιρότητα των θεωριών του Fourier είναι δυνατόν να επιδράσει πάνω στη συζήτηση που διεξάγεται σχετικά με τα δύο βασικά παραδοσιακά δεδομένα του πολιτισμού μας, το γάμο και την οικογένεια, και έτσι να επηρεάσει, ως προς αυτά, την παραπέρα εξέλιξή του.

46. André Breton, *Ode à Charles Fourier, Signe ascendant*, Paris, Gallimard, σ. 104.

47. Το σύνθημα «Faites l'amour et pas la guerre» έτρεχε στους τοίχους.

RÉSUMÉ

Maria Ménégaki-Kintis, *L'institution du mariage et de la famille dans le système de Charles Fourier*

Charles Fourier, à travers toute son œuvre, exerce une critique sévère contre l'institution du mariage et de la famille, qu'il considère comme un obstacle à la solution du problème socio-économique, en raison de son nombre restreint et de son caractère répressif et «antisocial».

Le socialiste utopique projette dans l'avenir la «société d'Harmonie» où le mariage sera progressivement aboli et la famille élargie à tel point qu'elle s'absorbera finalement dans la nouvelle «cellule» sociale, la «phalange». Ici, l'amour, libéré, sera le «pivot» de l'attraction sociale et de l'unité universelle.

Le retour à l'actualité des idées de Fourier dans les dernières décennies, peut sans doute influencer les débats sur le mariage et la famille et influencer le cours de la civilisation quant à ses deux éléments fondamentaux.